

Problematika vzájemné závislosti v energetických vztazích mezi Českou republikou a Ruskou federací a působení Evropské unie

Lukáš Tichý¹

Abstract: *The Issue of Interdependence in Energy Relations between the Czech Republic and the Russian Federation and the Activity of the European Union.*

The article deals with the theory of interdependence and its application to energy relations between the Czech Republic and Russia to explain why the existing framework of energy relations can determine Russian energy policy towards the Czech Republic and which policy decisions of Russia may represent a threat to Czech energy security. The text argues that the problem lies in the fact of asymmetrical interdependence, which is a source of power of Russia and has resulted in sensitivity and vulnerability of the Czech Republic's energy security. The paper also examines how the European Union as a whole can contribute to a change of the framework for energy relations between the Czech Republic and Russia, and thus to a partial reduction of sensitivity and vulnerability of the Czech Republic, as well as Russian ability to influence its energy security.

Key words: *Czech Republic, Energy Security, European Union, Interdependence, Natural Gas, Oil, Russian Federation.*

1. Úvod

Když Česká republika převzala začátkem roku 2009 po Francii předsednictví v Radě Evropské unie, prvním problémem, který vedle konfliktu na Blízkém východě musela řešit, byl spor o ceny zemního plynu mezi Ruskem a Ukrajinou. V důsledku rusko-ukrajinských neshod se ocitla řada evropských států přibližně na tři týdny bez dodávek zemního plynu. Energetická krize znovu nekompromisně odhalila evropskou slabinu v podobě závislosti na dovozu energetických medií z Ruska, pokrývající pětinu, respektive čtvrtinu spotřeby ropy a zemního plynu Evropské unie (Tichý 2009: 99). Následně lednový spor rozvířil v zemích EU debatu okolo důvěryhodnosti Ruské federace a Ukrajiny jako spolehlivých obchodních partnerů. Podobně v České republice byla otázka zajištění energetické bezpečnosti² a stabilních vztahů s Ruskem řešena v odborném i politickém diskurzu (Loužek 2009; Hynek, Střítecký 2010).

¹ Kontakt: Metropolitní univerzita Praha, o.p.s., Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10 – Strašnice; e-mail: tichy@mup.cz. Ústav mezinárodních vztahů, Nerudova 3, 118 50 Praha 1 – Malá Strana; e-mail: tichy@iir.cz. Autor děkuje oběma anonymním recenzentům za připomínky a přínosnou kritiku.

² Pojem energetická bezpečnost nemá v současné době ve vědecké literatuře univerzální výklad, ale existuje řada různých definic. Každá země si vykládá energetickou bezpečnost podle vlastních podmínek, například producentské země kladou hlavní důraz na udržení stability poptávky po energetických surovinách, spotřebitelské státy zase

Hlavním záměrem předkládaného článku je vysvětlit, proč stávající rámec energetické interakce mezi Ruskou federací a Českou republikou může ovlivňovat energetickou politiku Ruska vůči ČR a jaká rozhodnutí Ruska v energetické politice bezprostředně působí a ohrožují energetickou bezpečnost ČR.³ Druhým cílem příspěvku je ukázat, jak Evropská unie může přispět ke změně rámce energetických vztahů mezi ČR a Ruskem.

Hypotézy v tomto příspěvku jsou formulovány následovně: 1) asymetrická vzájemná závislost mezi Českou republikou a Ruskou federací je zdrojem moci a vlivu Ruska, prosazovaných prostřednictvím energetické politiky, a má za následek citlivost a zranitelnost energetické bezpečnosti České republiky; 2) Evropská unie jako celek hraje relativně důležitou roli v částečné redukci asymetrie v energetických vztazích, a tím i schopnosti Ruska ohrožovat energetickou bezpečnost České republiky.

K potvrzení nebo vyvrácení daných hypotéz budou posouzeny dílčí otázky: Jak lze definovat současný rámec energetických vztahů mezi ČR a Ruskem? Do jaké míry je ČR závislá na importu ropy a zemního plynu z Ruska? Proč je současná politika Ruska považována za hrozbu pro energetickou bezpečnost ČR? Jaké negativní implikace může mít ruská energetická politika na energetickou bezpečnost ČR? Jaký význam pro energetickou bezpečnost ČR a její energetické vztahy s Ruskem představuje Evropská unie? Jak jsou zájmy ČR v otázce energetické bezpečnosti obhajovány na půdě EU?

V první části textu jsou nejdříve vylíčeny základní premise konceptu vzájemné závislosti, který se pokouší analyzovat otázku spolupráce a konfliktu v mezistátní interakci nebo mezi aktéry v různých státech s cílem postulovat komplexní teoretický rámec. Vedle základních myšlenek teorie vzájemné závislosti je nutné pro pochopení energetických vztahů vymezit stav závislosti ČR na dovozu ruské ropy a zemního plynu. Následně jsou pomocí metody shody implikovány hlavní znaky vzájemné závislosti na současnou energetickou interakci mezi ČR a Ruskem k definování rámce vzájemných energetických vztahů (Kořan 2008: 43-44; Neuman 2003: 438-440).

požadují zajištění dostatečného objemu dodávek energie v dostupných cenách (Haghighi 2008: 480; Yergin 2008: 76). V tomto článku se termínem energetická bezpečnost rozumí udržitelné zajištění plynulých a stabilních dodávek energie v odpovídajících cenách.

³ Problematika energetické bezpečnosti je v České republice formálně integrální součástí ekonomické dimenze Bezpečnostní strategie ČR z prosince 2003, která definuje pojem energetické bezpečnosti „jako žádoucí stav, aby byly státu, firmám a jednotlivým občanům zajištěny stabilní dodávky surovin a elektrické energie za přijatelnou cenu“ (Bezpečnostní strategie České republiky 2003: 15).

Druhá část článku je zaměřena na definování konkrétních postupů a projevů energetické politiky Ruské federace, které mohou nepříznivě ohrozit zajištění stabilních a plynulých dodávek ropy a plynu do České republiky. Metodologicky bude popis hrozeb a kroků Ruska v energetické politice pevně ukotven v analýze nejaktuálnější akademické literatury.

Následující část textu analyzuje význam a možnosti Evropské unie v procesu zajištění energetické bezpečnosti ČR a její snahy o snížení energetické závislosti na Rusku. Zároveň se tato část pokusí zhodnotit potenciál a způsob prosazování zájmů ČR v otázce energetiky a energetické bezpečnosti na půdě EU, a to s důrazem na české předsednictví v Radě Evropské unie v první polovině roku 2009.

Podrobnějšímu zkoumání využití teorie vzájemné závislosti k objasnění současného rámce energetické interakce mezi ČR a Ruskem není v akademické literatuře prozatím věnována taková pozornost jako například energetické spolupráci EU a Ruska (Aalto 2008; Petrovic, Orttung, Wenger 2009). Na téma energetická bezpečnost a vztahy ČR s Ruskem vyšlo zatím pouze několik příspěvků ve sbornících (Litera 2006; Dančák, Závěšický 2007; Prokop 2008; Hynek, Strátecký 2010) nebo jsou nové poznatky prezentovány prostřednictvím článků v odborných časopisech (Schneider 2006: 19-20; Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 70-76).

2. Teoretický přístup k energetickým vztahům mezi Českou republikou a Ruskem

V této části příspěvku jsou nejprve popsány základní znaky neoliberalní teorie vzájemné závislosti, na jejímž základě bude vytvořen komplexní teoretický korpus pro následnou analýzu současných energetických vztahů mezi ČR a Ruskem. Zároveň bude pomocí tohoto teoretického rámce ověřena platnost teorie vzájemné závislosti jako analytického nástroje.

2.1 Základní znaky teorie vzájemné závislosti

Teorie vzájemné závislosti je široce užívaný koncept v politických a ekonomických studiích mezinárodních vztahů, který se pokouší analyzovat komplikovanost spolupráce a konfliktních otázek v mezistátních vztazích. Ačkoliv se poměrem mezi spoluprací a konfliktem zabývalo mnoho odborníků, článek využívá teoretický přístup Josepha Nye a Roberta Keohana. Oba teoretici odmítají převahu anarchie jako zásadního principu mezinárodních vztahů

a nahrazují ji pojmem vzájemná závislost neboli *interdependence*⁴ (Keohane, Nye 2001: 9; Proedrou 2007: 335).

Vzájemnou závislost ve formě základního konceptu, respektive analytického nástroje, definují Joseph Nye a Robert Keohan jako situaci, v níž „napříč hranicemi států probíhají intenzivní transakce (toky peněz, zboží, osob a informací), které s sebou přinášejí určité náklady“ (Keohane, Nye 2001: 9; Burchill 2001: 64). Vzájemné působení aktérů musí zahrnovat výnosy nebo ztráty, které by bez jejich existence nevznikaly.⁵

Analýza nákladů a zisků ve vztazích vzájemné závislosti následně přináší závěry, že *interdependence* nemůže být omezována pouze na situaci rovnoměrné vzájemné závislosti, která odkazuje k relativně vyvážené situaci (Nye 2007: 215). Keohane a Nye zdůrazňují, že „nerovnoměrná distribuce zisků a nákladů leží v jádru asymetrické vzájemné závislosti, která zajišťuje zdroj moci“ (Keohane, Nye 2001: 9). To znamená, že asymetrická *interdependence* může jednoduše sloužit jako zdroj vlivu při vyjednávání o určitých otázkách, kdy silnější stát využívá závislosti slabšího k zajištění lepších výhod a zisků (Wendt 1999: 343; Keohane, Nye 2001: 9).⁶

K pochopení povahy asymetrické vzájemné závislosti jako zdroje moci je důležité vidět bližší charakteristické znaky její dimenze a cesty, jak může být zpracovávána. Těmito znaky jsou citlivost (*sensitivity*) a zranitelnost (*vulnerability*), které dávají jasný obraz účinků vzájemné závislosti (Keohane, Nye 2001: 10).

Zranitelnost je stupněm slabosti vzájemně závislého státu, pokud se jiný stát pokouší ukončit jejich vztah oboustranné závislosti (Wendt 1999: 343). Zranitelnost při tom odkazuje k relativním nákladům měnící se struktury systému vzájemné závislosti (Nye 2007: 214; Keohane, Nye 2001: 11).

⁴ Podle Alexandra Wendta jsou aktéři vzájemně závislí, jestliže výsledek interakce pro každého závisí na výběru druhého. Ačkoliv *interdependence* je často užívána k vysvětlení spolupráce, není pouze omezena na vztahy spolupráce; nepřátelé mohou být stejně vzájemně závislí jako přátelé (Wendt 1999: 344).

⁵ Tím se vzájemná závislost odlišuje od pouhé propojenosti (*interconnectedness*), z níž pro zapojené aktéry náklady nevyplývají (Kratochvíl, Drulák 2009: 294). Vztahy vzájemné závislosti tak budou vždy zahrnovat náklady, protože *interdependence* omezuje samostatnost; ale je důležité specifikovat *a priori*, zdali zisky poměru budou převyšovat náklady (Keohane, Nye 2001: 10).

⁶ Jestliže hovoříme o tom, že asymetrická *interdependence* může být zdrojem moci, potom je nutné vnímat moc jako kontrolu nad zdroji nebo jako schopnost ovlivnit výsledek. Pro méně závislého aktéra, který má významné politické zdroje, budou změny ve vzájemném poměru méně nákladné než pro jeho partnera. Tato výhoda není garantovaná, nicméně politické zdroje zajišťující asymetrickou vzájemnou závislost povedou k podobnému vzoru kontroly nad výsledky (Keohane, Nye 2001: 10).

Naproti tomu citlivost představuje míru schopnosti reagovat na podněty v politickém rámci, například jak rychle změny v jedné zemi přinesou nákladné změny ve druhé a jak velké jsou nákladné efekty. Citlivost tedy označuje rychlost a rozsah změn v jedné zemi způsobených změnou v jiné zemi za předpokladu, že politika v postižené zemi se nezměnila (Wendt 1999: 343). Citlivost závisí i na druhu zboží, kterého se týká.

Vyšší citlivost způsobuje, že si státy uvědomují možné následky svojí přílišné závislosti na druhé straně (Nye 2007: 214). Následně vede vyšší citlivost státy k hledání alternativních schémat spolupráce, která může v konečném důsledku snížit intenzitu jejich závislosti (Wendt 1999: 344). Vyšší citlivost lze předpokládat například u energetických surovin. Jinou příčinou konfliktu je skutečnost, že silnější strana se obvykle snaží využít vyšší zranitelnosti slabšího státu k získání výhod pro sebe. Jde o stav, kdy je jeden stát na druhém tak závislý, že opuštění stavu vzájemné závislosti může druhé straně přinést vážné následky a dopady. V této situaci pak silnější stát požaduje po zranitelnějším státu ústupky v jiných oblastech rozvoje jejich vzájemné závislosti (Keohane, Nye 2001: 11).

3. Energetická (ne)bezpečnost České republiky a vztahy s Ruskem

Vedle základních charakteristik teorie vzájemné závislosti je nutné pro pochopení energetických vztahů mezi ČR a Ruskem vymezit stav závislosti ČR na importu ruské ropy a zemního plynu. Zároveň je potřeba definovat pojem *bilateralismus*, jako právní nástroj a základní koncept prosazovaný ruskou stranou ve svých vztazích vůči jednotlivým zemím Evropské unie.

3.1 Pojem *bilateralismus*

Podstatu *bilateralismu*, podporovanou stanovisky mezinárodního práva, vyložil koncem 18. století Emer de Vattel ve svém díle *Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle* tak, že „státy, jako suverénní aktéři mezinárodních vztahů, jsou svázáni a limitováni ve svých jednáních pouze těmi pravidly, na kterých se shodly, že jimi budou svázáni a limitováni“ (Leal-Arcas 2009: 339). Základní předpoklad *bilateralismu* byl pak postupně založen na konceptu právní rovnosti států – faktická nerovnost nehraje podstatnou roli.

Přes důraz *bilateralismu* na teorii právní rovnosti států Bruno Simma poukazuje na skutečnost, že „*bilateralismus* odhaluje, a dokonce podporuje, klíčovou závislost vynutitelnosti mezinárodního práva na vhodné distribuci faktické moci“ (Leal-Arcas 2009: 339). Kvůli přirozeně nerovné povaze *bilateralismu* vynutitelnost „slabších“ státních zákonných práv nemůže být promyšleně zajištěna.

3.2 Dovoz nerostných surovin z Ruska do České republiky

V případě bilaterálních energetických vztahů, které jsou podmínkou konceptu vzájemné závislosti, se nerovnost projevuje zejména v závislosti ČR na dovozu ropy a zemního plynu z Ruska, které zajišťuje tři čtvrtiny veškeré spotřeby (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 1). Na druhou stranu celková závislost ČR na dovozu energetických surovin, zejména díky značným zásobám uhlí a uranové rudy, je mírně nad 40 % (Hermann 2007).

To je dáno zejména strukturou energetického mixu ČR, kde podíl tuhých paliv (uhlí) počítá se 47 %. Zemní plyn představuje 20 %, obnovitelné zdroje počítají s 3 % a jaderná energie dosahuje téměř 12 %. Kapalná paliva (ropa) pak odpovídají 18 % (Hermann 2007).

Ropa

V ČR se menší zdroje ropy nacházejí v regionu jižní Morava. Přes vysokou kvalitu získané ropy její těžba zajišťuje pouze okolo 2–3 % roční spotřeby ropy.⁷ ČR je závislá přibližně z 97–98 % na dovozu ropy ze zahraničí (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 72). ČR dováží z Ruska⁸ přibližně 71 % své spotřeby ropy,⁹ která je přepravována jižní větví ropovodu Družba. Jde o středněsirnou ropu typu Ruská exportní směs (REB). O distribuci ropy z Ruska vyjednává ČR se státní společností 'Transněft' a ropa jako taková se nakupuje přímo u těžebních společností (Hodač, Strejček 2008: 264).

Alternativu k dodávkám ruské ropy představuje ropovod Ingolstadt-Kralupy-Litvínov (IKL), který byl uvedený do provozu koncem roku 1995 a zajišťuje okolo 26–30 % roční spotřeby. Ropovodem IKL jsou do ČR přepravovány nízkosírné, tzv. sladké ropy (například z oblasti Kaspického moře – Ázerbájdžán, Kazachstán), z ropného terminálu v Terstu

⁷ V ČR se nachází přibližně 28 ložisek s bilančními prozkoumanými zásobami 12,5 milionů tun a bilančními vyhledanými zásobami 8,6 milionů tun. V současnosti je těženo pouze 19 ložisek tuzemským producentem ropy, kterým je společnost Moravské naftové doly, a. s. (Ročenka Surovinové zdroje ČR 2007).

⁸ Dodávky ropy upravuje Protokol mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o dodávkách ropy z Ruska do ČR ze dne 04. 12. 1994. Tato dohoda předpokládá orientační dodávky ropy v objemu 5–7 mil. tun/rok s tím, že každoročně do 30. září bude objem dodávek na příští rok kompetentním orgánem ČR, jímž je MPO ČR, upřesněn ve členění na jednotlivá čtvrtletí (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 9; Zaplatílek 2007: 70).

⁹ Vedle Ruska dováží ČR ropu také z Ázerbájdžánu (18,7 %), z Libye (3,4 %), z Kazachstánu (3,7 %), z Alžírsko (1,7 %) a z Turkmenistánu (0,9 %) (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 3).

prostřednictvím Transalpinského ropovodu (TAL).¹⁰ Ten současně zásobuje i rafinerie ve Schwechatu (Rakousko), Vohlburgu či Karlsruhe (SRN) (Zaplatílek 2007: 70). Spuštěním ropovodu IKL přestala být ČR 100 % závislá na dodávkách ruské ropy (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 73).

Celková přepravní kapacita obou tuzemských ropovodů je přibližně 19 milionů tun ročně. Roční kapacita ropovodu Družba je v ČR 9 milionů tun ropy. Propustnost ropovodu IKL je 10 milionů tun ropy ročně. (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 10).¹¹

Zemní plyn

Podobná je situace i v případě zemního plynu, kde je ČR v zásadě plně závislá na dovozu zemního plynu ze zahraničí.¹² V roce 1998 byl uzavřen kontrakt mezi akciovými společnostmi Transgas a Gazexport na dodávku 8 až 9 miliard m³ ruského plynu ročně, a to na období 15 let (Litera 2006: 23). Tato smlouva byla v roce 2006 prodloužena společností RWE Transgas do roku 2035, což ČR zajišťuje dlouhodobé dodávky plynu.¹³ Na importu ruského plynu, který je od ložisek u ruského města Orenburg exportován prostřednictvím plynovodu Sojuz a poté plynovodem Bratrství, je ČR závislá ze 75 % (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 10).¹⁴ „Plynovod Bratrství se v ČR napojuje jižně od Brna (Lanžhot) na Tranzitní plynovod, který

¹⁰ Zájem ČR o získání podílu v Transalpinském ropovodu (TAL) trvá už několik let a to z důvodu nejistoty kolem ruského ropovodu Družba. Rusko s již padesát let starým ropovodem do budoucna příliš nepočítá, navíc se občas stane, že dodávky z něj nejsou stabilní – buď přijde ropy moc, nebo naopak málo (Macháček, 2009: 26).

¹¹ K energetické bezpečnosti ČR přispívá také Centrální tankoviště ropy, které slouží k přijímání ropy jak z ropovodu Družba, tak z ropovodu IKL, ke skladování a míchání různých druhů ropy. Celková skladovací kapacita činí v současnosti 1,55 milionů m³ ropy (Zaplatílek 2007: 70).

¹² V ČR je evidováno celkem 84 ložisek s bilančními prozkoumanými zásobami 3,9 miliard m³, bilančními vyhledanými zásobami 40,6 miliard m³ a nebilančními zásobami 2,0 miliard m³ zemního plynu. Tuzemské dodávky, zajišťované společností Moravské naftové doly, a. s., činí ročně přibližně 60 milionů m³, tedy 0,6 % z celkových dodávek. Denně se v ČR vytěží mezi 200 000–300 000 m³ plynu, což při spotřebě kolem 50 milionů m³ plynu za den je zcela nedostačující (Ročenka Surovinové zdroje ČR 2007; Tichý 2009b).

¹³ Otázku přepravy zemního plynu upravuje Protokol mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o otázkách realizace Dohody mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o spolupráci při osvojování Jamburského naleziště plynu, výstavbě dálkového plynovodu Jamburg – západní hranice Svazu sovětských socialistických republik a objektů Uralského plynárenského komplexu a s tím spojených dodávkách zemního plynu ze SSSR do ČSSR ze dne 16. 12. 1985 (účinnost 09. 07. 1996, 7/1997 Sb.) (Zajištění energetické bezpečnosti ČR 2006: 11).

¹⁴ Vedle zemního plynu z Ruska je ČR závislá z 24 % na norském plynu. Z Německa do ČR přichází 0,4 % roční spotřeby plynu (Tichý 2009a).

zajišťuje přepravu zemního plynu zejména ve směru východ-západ do zemí EU“ (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 71).

Současná provozní konfigurace Tranzitního plynovodu České republiky umožňuje i paralelní přepravu plynu ve směru západ-východ. „Poprvé byla tato možnost využita během plynové krize v roce 2009,¹⁵ kdy tímto způsobem společnost RWE přepravila tranzitní dodávky zemního plynu z plynovodu Jamal na česko-německou hranici. Odtud zemní plyn putoval přes území České republiky na hraniční předávací stanici v Lanžhotě a dál na Slovensko.“ (Tichý 2009b)

Důležitý krok ČR ke snížení 100% závislosti na ruském plynu byl uskutečněn v dubnu 1997. Přes výhrady Ruska a společnosti Gazprom uzavřela česká společnost Transgas dlouhodobý kontrakt na dodávky zemního plynu z Norska až do roku 2017. Do ČR vstupuje norský plyn u krušnohorské Hory Svaté Kateřiny a roční objem dodávek zemního plynu se pohybuje na úrovni 2,0 miliard m³ (Litera 2006: 18; Pačesova Zpráva 2008: 124).

4. Asymetrická vzájemná závislost mezi Českou republikou a Ruskem

Pokud vezmeme v úvahu danou energetickou situaci ČR a výše uvedené znaky teorie vzájemné závislosti následně aplikujeme na vztahy mezi ČR a Ruskem, bude v této části argumentováno, že spíše než jako vztah jednostranné závislosti je možné současný rámec energetické interakce definovat jako asymetrickou vzájemnou závislost. Toto tvrzení je následně ověřeno příklady citlivosti a zranitelnosti ČR, ale také Ruska.

4.1 Energetická citlivost České republiky

Jak bylo zmíněno výše v textu, citlivost označuje náklady, které každá strana snáší, pokud jí druhá nenabízí výnosy, jenž by měla získat ze vzájemné spolupráce (Keohane, Nye 2001: 11). V tomto ohledu se citlivost ČR projeví například ve vynaložení vyšších nákladů za odběr dražší ropy dopravované ropovodem IKL, pokud se Rusko rozhodne omezit sjednané dodávky ropy do ČR, podobně jako v červenci 2008.

¹⁵ K energetické bezpečnosti ČR, kromě diverzifikace dodávek zemního plynu, přispívá také 8 podzemních zásobníků se zemním plynem s celkovou kapacitou cca 3,077 miliard m³ plynu, což představuje přibližně 33 % celoroční spotřeby zemního plynu ČR (Pačesova Zpráva 2008: 127). Cílem státní energetické koncepce České republiky do roku 2050 z října 2009 je dosáhnout do roku 2015 kapacity zásobníků plynu na území ČR ve výši 40 % roční spotřeby plynu a těžebního výkonu garantovaného po dobu jednoho měsíce ve výši alespoň 70 % průměrné denní spotřeby v zimním období (Státní energetická koncepce ČR 2009: 17).

Citlivost ČR bude zasažena stejně, dojde-li ke krátkodobému zastavení přívodu ruského zemního plynu. Naposledy k tomu došlo v lednu roku 2009. Přestože ČR energetickou krizi zvládla bez větších problémů, tzn. bez vyhlášení nouzového stavu a omezení jednotlivých odběratelů, musela k zajištění své energetické bezpečnosti importovat nákladnější zemní plyn severní cestou z Norska (Hynek, Skřítecký 2010: 81).

Dále se citlivost ČR projeví v případě nedostatečných investic Ruska do rozvoje nových nalezišť ropy a plynu a obnovy zastaralé přepravní infrastruktury (Keohane, Nye 2001: 10-11). V této souvislosti existuje nebezpečí, že Rusko nebude v budoucnu schopno pokrýt spotřebu ropy a plynu zemí EU a sníží nasmlouvaný objem exportu. ČR, společně s ostatními evropskými státy, bude nucena k zajištění dodávek energetických medií investovat nečekané finanční prostředky do obnovy ruského energetického sektoru.

Citlivost není spojena jen s přerušením dodávek nerostných surovin ze strany Ruské federace. Česká republika je citlivá také vůči prudkému nárůstu cen ropy a zemního plynu, který by se negativně projevil ve všech ekonomických a sociálních oblastech fungování země.

4.2 Energetická zranitelnost České republiky

Naproti tomu zranitelnost záleží na dostupnosti alternativních zdrojů, které by mohly kompenzovat nebo nahradit danou surovinu. Například pokud by došlo k přerušení dodávek zemního plynu ze strany Ruska, nebude ČR schopna tuto ztrátu v časovém horizontu nepřesahujícím více jak 90 dnů¹⁶ nahradit (Pačesova Zpráva 2008: 127). Naopak v případě dlouhodobého či úplného zastavení exportu ruské ropy, bude zranitelnost ČR relativně menší. Do ČR přichází také neruská kaspická ropa prostřednictvím ropovodu IKL, jehož celkový podíl na objemu českého importu ropy od roku 1999 stále roste, a to na úkor ropovodu Družba (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 71). To je dáno jednak geopoliticky, ale také technicky, z důvodu zastaralosti ropovodu Družba.

Oba uvedené scénáře ukončení ruských energetických medií jsou v současné době spíše nepravděpodobné. Trvalé zastavení dodávek ropy či zemního plynu z Ruska do ČR by se totiž bezprostředně dotklo také exportu nerostných surovin do dalších evropských zemí.

Na druhou stranu dlouhodobým zájmem Ruska je 1) snížit tranzitní závislost na Ukrajině, Bělorusku a Polsku; 2) diverzifikovat exportní cesty do Evropy; 3) diverzifikovat export, a snížit tak závislost na dodávkách do zemí EU (Enegetičeskaja strategija Rossiji do 2020 g. 2003;

¹⁶ V současné době Evropská unie vyžaduje po svých členských státech, aby pro případ výpadku dodávek zemního plynu, ale i ropy, měly zásoby nejméně na 90 dnů.

Energetičeskaja strategija Rossiji do 2030 g. 2009). K dosažení těchto cílů hodlá Rusko vybudovat několik projektů na přepravu ropy (Baltský systém II. a ropovod Východní Sibiř-Tichý Oceán) a nových plynovodů (Nord Stream, South Stream), které s ČR jako s přímým odběratelem plynu či ropy nepočítají (Tichý 2009: 110). Tím se může výrazně zvýšit zranitelnost ČR.¹⁷

ČR je v neposlední řadě zranitelná vzhledem ke strategii ruských energetických subjektů, které pomocí finančních investic a kapitálu chtějí spoulovládat energetické společnosti a distribuční infrastrukturu druhých zemí. Například v současné době Rusko požaduje, aby její energetická společnost Atomstrojexport vyhrála v ČR soutěž na výstavbu dvou bloků Jaderné elektrárny Temelín (Tichý 2009d).

4.3 Energetická citlivost a zranitelnost Ruské federace

Na druhou stranu stav asymetrické vzájemné závislosti může stejně tak přinášet citlivost a zranitelnost pro Ruskou federaci. Jak upozorňuje Joseph Nye jr., „stát, který je méně zranitelný, nemusí být také nevyhnutelně méně citlivý“ (Nye 2007: 214).

Citlivost Ruské federace, jejíž ekonomika je silně závislá na příjmech z vývozu nerostného bohatství, spočívá jednak v riziku sníženého odběru množství nerostných surovin a jednak ve zmenšení zisků z jejich prodeje.¹⁸ Zároveň je energetická citlivost Ruska ovlivňována nebezpečím z nezaplacení dodávek odebraného objemu zemního plynu a ropy a nespolehlivostí tranzitních zemí.

Česká republika je v tomto ohledu nejen spotřebitelskou zemí, ale současně představuje pro Ruskou federaci strategickou tranzitní zemi. Přes území ČR prochází prostřednictvím Tranzitního plynovodu ruský plyn do Německa (zhruba 43 % německého dovozu) a dále do Francie (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 72).

Zranitelnost Ruska se naproti tomu projevuje v riziku ztráty přístupu na trh Evropské unie s energiemi a úsilím evropských zemí diverzifikovat producenty plynu. Podobná je i situace v případě snahy Evropské unie redukovat svoji závislost na ruské ropě. Zároveň je Rusko

¹⁷ Například realizací ruského plynovodu Nord Stream, jehož první fáze výstavby byla zahájena 9. dubna 2010. Po dokončení plynovodu Nord Stream totiž bude pro Rusko snadné odstavit dodávky do dnešních tranzitních zemí, kterou představuje i ČR, aniž by byl ohrožen odběr zemního plynu v hlavních evropských ekonomikách, zejména Německa a Francie (Petersen 2009).

¹⁸ Cena za plyn se odvozuje od cen ropných produktů. Jakmile klesne cena za barel ropy, s určitým zpožděním klesne i tržní cena za zemní plyn. Ruská federace pak v důsledku současné globální krize čelí poklesu poptávky po energetických surovinách a příjmů z exportu těchto medií.

zranitelné vzhledem k pokusům Evropské unie vybudovat nové alternativní trasy pro přepravu ropy a zemního plynu.

Jednou z mála možností, které Česká republika vůči Ruské federaci má, je podpora výstavby nových přepravních tras. Pokud by došlo k vybudování některého z plánovaných evropských produktovodů obcházejících ruské teritorium (například plynovod Nabucco, Trans-kaspický plynovod nebo Trans-kaspický systém přepravy ropy), bude citlivost Ruské federace spočívat ve zmenšeném odběru ropy a zemního plynu ze strany Evropské unie. Zranitelnost Ruské federace se pak bude týkat snížení jeho vlivu a podílu na evropských trzích.

5. Asymetrická *interdependence* jako zdroj moci ruské energetické politiky vůči ČR

I přes částečnou zranitelnost a citlivost Ruské federace působí asymetrická *interdependence* v energetických vztazích jako zdroj moci Ruska a může ohrožovat energetickou bezpečnost ČR (Keohane, Nye 2001: 9-10). To je dáno za prvé energetickou závislostí ČR na dovozu ropy a zemního plynu z Ruska. Za druhé nerovnou distribucí zisků a nákladů ve vzájemných energetických vztazích. Za třetí pojetím ruské energetické politiky, oscilujícím mezi představou dosažení maximálního zisku a užíváním energetiky k získání dominantního ekonomického a politického postavení ve světě (Romanova 2009).

Christopher Browning v současné energetické politice Ruska identifikoval několik teoretických přístupů z oblasti mezinárodních vztahů. Například realistická teorie se v energetické politice projevuje v možnosti spolupráce, která je chápána čistě instrumentálně, tzn. jen pokud je to pro Rusko výhodné (Browning 2008: 5). Zároveň je energetická politika determinována pojetím geoekonomiky, vyznačující se snahou Ruska upevnit svoji přítomnost na vnitřních trzích a získat podíl v přepravní infrastruktuře druhých zemí. Geopolitika představuje hlavní vektor energetické politiky Ruska, a to nejen ve vztahu k zemím bývalého Sovětského svazu, které Moskva považuje za sféru strategického vlivu, ale i státům střední a východní Evropy (Browning 2008: 5).

Všechny zásadní priority a hlavní úkoly energetické politiky Ruské federace byly formulovány v srpnu 2003 ve Strategii rozvoje energetické politiky Ruské federace do roku 2020. Energetická politika je ve Strategii úzce propojena se zahraniční politikou a diplomacií (Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2020 g. 2003).¹⁹ Podobně je energetická politika

¹⁹ K zahraničně-politickému zajištění realizace Energetické strategie je využívána energetická diplomacie, která představuje praktickou činnost zahraničně-politických, zahraničně-ekonomických a energetických orgánů spolu

upravena v nové Energetické strategii Ruské federace do roku 2030, která byla zveřejněna v srpnu 2009. Energetická strategie vytváří novou strategickou orientaci pro energetický sektor v přechodu ruské ekonomiky na inovační cestu vývoje. Hlavním cílem Energetické strategie je co nejefektivnější využití přírodních zdrojů a potenciálu energetického sektoru pro dlouhodobě udržitelný růst domácí ekonomiky, zlepšení životní úrovně občanů Ruska a posílení ruské pozice v zahraničí. Energetika je zcela otevřeně vnímána jako nástroj obnovy moci v mezinárodním prostředí a prostředek obrany suverenity proti vnějším vlivům (Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 g. 2009).

Jako hlavní postupy energetické politiky Ruské federace, které mohou nepříznivě ovlivnit zajištění stabilních dodávek ropy a plynu do evropských zemí, definoval Jeffrey Mankoff ve své zprávě *Eurasian Energy Security* následující projevy:

- 1) využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky;
- 2) snaha o diverzifikaci odběratelů energie;
- 3) upevnění přítomnosti a podpora intenzivního pronikání ruských energetických subjektů na stávající a nové energetické trhy druhých zemí (Mankoff 2009: 5).

5.1 Využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky

Největší hrozbou pro citlivost, ale i zranitelnost energetické bezpečnosti ČR, je reálné riziko omezení dodávek ropy nebo plynu ze strany Ruska v důsledku užívání surovinových zdrojů jako zahraničně-politického nástroje (Kovačovská 2007: 10). Ruská diskuze o možnosti masivního využívání energetiky k prosazení politických cílů v zahraničí vznikla v souvislosti se zvyšujícími se státními intervencemi do energetického sektoru v letech 2003–2004. Podle Vladimira Milova začala konzervativní část ruské akademické komunity poprvé uvažovat o energetice jako klíčovém faktoru ruské zahraniční politiky v letech 2001–2002, kdy bylo jasné, že světové ceny ropy a zemního plynu porostou a budou se udržovat na vysoké úrovni (Milov 2008).

Vladimír Milov současně uvádí čtyři základní scénáře prosazování energetiky jako nástroje zahraniční politiky za účelem:

- 1) využívání skutečnosti energetické závislosti k dosažení určitých politických cílů vůči státům, které nakupují ruský zemní plyn a ropu;

s národními společnostmi při provádění zahraniční energetické politiky, která je zaměřena na ochranu a udržování národních zájmů v oblasti výroby, přepravy a spotřeby energetických zdrojů.

- 2) užití potenciální příležitosti budoucí expanze dodávek energie primárně prostřednictvím nových produktovodů k podpoře zájmů Ruské federace v různých zemích;
- 3) zapojení investorů a energetických firem ze zemí závislých na dovozu energie do správy projektů těžby ropy a zemního plynu nebo do rozvoje ruských energetických rezerv za účelem podpory a posílení bilaterálních vztahů s těmito zeměmi;
- 4) získání kontroly nad subjekty zajišťujícími import ropy a plynu v dané zemi a nad klíčovými energetickými společnostmi, které na svém území spravují sítě ropovodů a plynovodů, k dosažení ekonomických a politických cílů (Milov 2006: 14-15).

První a čtvrtý scénář je primárně praktikován v politice vůči zemím bývalého Sovětského svazu. Naproti tomu druhý a třetí scénář se zaměřuje zejména na vztahy mezi Ruskou federací a vybranými státy Evropské unie, například Francií či Německem (Milov 2006: 14-15).

Robert Larsson v obranné studii *Russia's Energy Policy – Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier* následně vymezuje několik motivů, které vedou Ruskou federaci k politickému využívání energetických zdrojů (Larsson 2006):

- 1) získání lepší ceny za dodávky ropy a zemního plynu od druhé strany;
- 2) ovládnutí distribuční infrastruktury produktovodů druhých zemí;
- 3) omezení limitu autonomie a sféry zahraniční politiky sousedních států;
- 4) potrestání za prozápadní orientaci a neloajálnost sousedních států vůči Rusku;
- 5) vynucení ekonomických ústupků (například prodej podílu ve strategických energetických společnostech druhých zemí).

Důkazem ruského užívání nerostného bohatství jako zahraničně-politického nástroje byly zejména spory Ruska s Ukrajinou o ceny plynu v letech 2006 a 2009 nebo energetická krize mezi Ruskem a Běloruskem v lednu 2007, které bezprostředně ohrozily energetickou bezpečnost Evropské unie. Stejně tak Ruská federace využila nerostného bohatství v posledních několika letech vůči Lotyšsku, Gruzii, Moldávii a dalším zemím bývalého Sovětského svazu (Milov 2006; Larsson 2006).²⁰

ČR sama pocítila nespolehlivost Ruska na začátku července roku 2008. V souvislosti s podpisem dohody mezi českou a americkou stranou o rozmístění americké radarové základny na území ČR došlo k prudkému omezení dodávek ruské ropy prostřednictvím ropovodu Družba.

²⁰ Podle Roberta Larssona, po roce 1992 z 55 hrozeb, že Rusko přeruší dodávky nebo, že upraví ceny, jen 11 případů nemělo žádné politické pozadí. Například společnost Transněft' zastavila v letech 1998–2000 přepravu ropy do Litvy devětkrát (Larsson 2006: 191).

Skutečná příčina tohoto přerušení stále zůstává předmětem diskuzí (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 76).

5.2 Snaha o diverzifikaci odběratelů energie

Zranitelnost energetické bezpečnosti České republiky se může dále projevit v případě snahy Ruské federace 1) diverzifikovat export ruské ropy na více „velkých“ klientů, zejména na Spojené státy a Čínu; 2) zásadním způsobem snížit tranzitní závislost a transformovat ruský export ropy z ropovodů na tankery (Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 g. 2009). Rusko se tím snaží znovu získat plnou kontrolu nad exportem svých energetických surovin na světové trhy.

První kroky k dosažení tohoto strategického cíle začala Ruská federace plnit přibližně od roku 2000 a cíl bude definitivně splněn realizací dvou projektů na přepravu ropy. Po dokončení Baltského ropovodního systému (kapacita 74 milionů tun za rok) v roce 2007 bude do roku 2013 dokončena i jeho druhá fáze Baltský systém II s kapacitou 40–45 milionů tun ročně, který končí u nově budovaného terminálu Primorsk (Pačesova Zpráva 2008: 89).

Druhým projektem je ropovod Východní Sibiř–Tichý oceán (VSTO) s kapacitou až 80 milionů tun ropy ročně, který představuje jeden z největších projektů v soudobém ruském ropném průmyslu. VSTO by měl z obrovských nalezišť na východě Sibíře zabezpečovat dodávky ropy do Číny a zemí asijsko-pacifické oblasti. První úsek ropovodu VSTO s délkou 2.750 kilometrů z Tajšetu do Skovorodina byl dokončen v prosinci 2009. Export ropy do Číny začne touto trasou teprve v roce 2011, až se podaří propojit potrubní systémy sousedních států. Druhý úsek ropovodu VSTO, dlouhý 2.100 kilometrů, povede ze Skovorodina do Kozmina a s jeho dokončením se počítá v roce 2015 (Ungermann 2010: 4).

V té době bude Rusko pro naplnění obou projektů potřebovat 80–130 milionů tun ropy ročně. Přestože těžba ropy v roce 2009 v Rusku vzrostla o 1,5 %, nedisponuje Rusko schopností tak razantního zvýšení těžby (Pačesova Zpráva 2008: 89). Zároveň bude mít Rusko problémy i se sháněním takového objemu ropy v jiných producentních státech, což může vést k rozhodnutí optimalizovat exportní trasy svých surovin na světové trhy. Tato optimalizace se dotkne v první řadě infrastruktury, která je zastaralá a vede přes řadu tranzitních států. Jde například o ropovod Družba (Ungermann 2010: 3). Existuje reálné nebezpečí, že pro ČR, která je napojená na jižní větev ropovodu Družba, nemusí být k dispozici plná kapacita, respektive může být dostupná za vysoké ceny.

5.3 Upevnění přítomnosti a intenzivní pronikání Ruska na nové energetické trhy

Asymetrická *interdependence*, jako zdroj moci, přináší v neposlední řadě pro silnější Rusko možnost požadovat od zranitelnější ČR ústupky v jiných oblastech rozvoje jejich vzájemných vztahů. V ČR se například snaží ruská energetická společnost Gazprom získat dominantní postavení převzetím pozice výhradního distributora zemního plynu. Český trh se zemním plynem v současné době ovládá z 80 % firma RWE Transgas. Pokud by se Gazpromu podařilo získat kontrolu nad energetickým trhem ČR nebo většinový podíl v některých energetických společnostech, byla by možnost na snížení závislosti ČR výrazně omezena (Tichý 2009: 118).

Podobně usiluje ruská společnost Lukoil o podíl v České rafinérské, a.s., která je největším zpracovatelem ropy a výrobcem ropných produktů v ČR. Firma Lukoil by tímto krokem, podobně jako Gazprom, získala přístup na energetický trh ČR (Macháček 2009: 25). V této souvislosti existuje riziko, že případný nový vlastník by se mohl rozhodnout rafinerii v Kralupech zavřít a připravit ČR o možnost zpracovávat neruskou ingolstadtskou ropu. Přitom jedině ropovod IKL představuje alternativu proti závislosti na ruské ropě (Macháček 2009: 26).

Úsilí Ruské federace se zaměřuje také na vstup na trh se zkapalněným plynem a rozvoj nových směrů exportu energetických surovin. Rusko by podle mnohých expertů mohlo narušit rovnováhu vzájemné závislosti. Tím se nejen Česká republika, ale i celá Evropská unie dostanou vůči Rusku do ještě méně výhodného postavení. Ofenzivní politika Ruské federace způsobí také výrazné zvýšení cen energetických surovin (Youngs 2009: 90).

6. Význam a vliv Evropské unie v energetických vztazích České republiky a Ruska

K vyvážení rozhodujícího vlivu Ruské federace a zmírnění asymetrie v energetických vztazích prosazuje Česká republika ve své energetické politice alternativní opatření. Snaha České republiky získat alternativu k ruským dodávkám ropy a plynu a zajistit více stabilní dovoz nerostných surovin jsou pak hlavními faktory, které ovlivňují pozici České republiky směrem k energetické strategii Evropské unie (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 75).

6.1 Vzájemná závislost Evropské unie a Ruska a role evropského energetického trhu

Prostor Evropské unie představuje důležitý vektor pro energetickou politiku České republiky, která je konfrontována s legislativními návrhy nebo iniciativami Evropské unie zaměřenými mimo jiné na liberalizaci trhu s plynem a elektřinou a diverzifikaci stávajících

přepravených tras.²¹ Na mezinárodní úrovni usiluje Evropská unie o energetické partnerství s novými producenty zemí a se stávajícími dodavateli, zejména Ruskem.

Je zřejmé, že Evropská unie hraje relativně klíčovou úlohu ve snížení energetické závislosti, a tím i citlivosti a zranitelnosti České republiky. EU jako celek může jednak přispět ke změně poměru *interdependence* ČR a Ruska a zároveň ekonomickým i politickým působením ve vzájemných energetických vztazích s Ruskem ovlivnit jeho zranitelnost a citlivost. Právě energetické vztahy mezi EU a Ruskem jsou nejčastěji spojovány s konceptem vzájemné závislosti (Proedrou 2007; Paillard 2010).

Relativní sílu energetické vzájemné závislosti můžeme zjistit například pomocí míry závislosti na exportu ropy a zemního plynu a podílu příjmů z exportu energetických surovin na příjmech do státního rozpočtu na straně jedné a závislosti na dovozu nerostných surovin a jejich spotřebou na straně druhé (Palonkorpi 2006: 3-4).²² Do prostoru EU 27 je dovážena více jak polovina všech paliv. Nejzávažnější je situace u ropy, jejíž dovozní závislost je kolem 82,6 %. O něco příznivější je situace u plynu, kde import pokrývá asi 60,3 % (Vošta, Bič, Stuchlík 2008: 50). EU v současné době dováží z Ruska kolem 30 % ropy, která reprezentuje 28 % evropské spotřeby ropy. Zároveň 50 % plynu exportovaného z Ruska do Evropy představuje více jak 25 % celkové spotřeby plynu v EU (Youngs 2009: 80).

V Rusku tvoří sektor ropy a zemního plynu přes 64 % veškerého exportu. Přes 60 % exportu ruské ropy a 90 % vývozu zemního plynu z Ruska přichází přímo na evropský trh. Přitom 75–80 % ruských příjmů z exportu je pak přímo napojeno na energetický trh Evropské unie (Paillard 2010: 72). Přibližně 40 % ruských veřejných příjmů pochází z evropských trhů

²¹ Například Evropská komise se ve Druhém energetickém přehledu z listopadu 2008 zmiňuje o potřebě zvýšit aktivitu Evropské unie a více se angažovanost například v oblasti Kaspického moře a Jižního Kavkazu. Nový akční plán EU pro energetickou bezpečnost a solidaritu stanoví mj. nutnost členských států EU a Komise intenzivně jednat a spolupracovat s energetickými partnery například Ázerbájdžánem, Turkmenistánem a dalšími zeměmi Kaspického moře. Jako jednu z hlavních priorit nového akčního plánu představuje tzv. Jižní koridor pro přepravu plynu, který má vytvořit síť plynovodů přivádějících zemní plyn z regionu Kaspického moře a Blízkého východu přes Turecko. Jižní koridor je realistickým a důležitým projektem jak pro EU, tak i pro ČR. Jižním koridorem by však neměly proudit jen plyn a zboží, ale také lidé a myšlenky.

²² Relativní sílu energetické *interdependence* ze strany spotřebitele můžeme měřit pomocí takových faktorů jako rovnováha energetického obchodu, zásoby domácích zdrojů, možnosti diverzifikace a konkrétní spotřeba celkové energie v dané zemi (resp. poměr dané suroviny k celkové primární spotřebě). Pro určení energetické *interdependence* ze strany dodavatele slouží následující ukazatele: závislost na exportu ropy a zemního plynu, podíl příjmů z exportu (ropy a zemního plynu) na tvorbě HDP, podíl příjmů z exportu energetických surovin na příjmech do státního rozpočtu a podíl z těchto příjmů z exportu na příjmech z celkového exportu (Palonkorpi 2006: 3-7).

s ropou a zemním plynem a až 60 % zisků z prodeje ropy a zemního plynu do Evropské unie jde do ruského rozpočtu (Proedrou 2007: 334; Paillard 2010: 72). Příjmy z exportu ropy a zemního plynu tvoří okolo 10–11 % HDP, z toho ropa se podílí 5 % a zemní plyn 6 % (Tichý 2010). Je tedy zřejmé, že finanční závislost Ruské federace na evropském trhu je výrazná a tvoří podstatnou část ruského rozpočtu i podílu na exportu, nehledě na významný podíl na tvorbě HDP (Proedrou 2007: 335).

Pomocí těchto údajů lze vzájemnou závislost mezi Ruskem a EU označit jako asymetrickou v neprospěch Ruské federace.²³ Zatímco zranitelnost Evropské unie by v důsledku zastavení importu ropy nebo zemního plynu byla relativně menší, neboť část energetické spotřeby může nahradit jinými zdroji energie (jaderná energie, obnovitelné zdroje, zkapalněný plyn) či dodavateli (zvýšený import norského či severoafrického plynu nebo dovoz saudské či libyjské ropy). Zranitelnost Ruské federace by byla zasažena daleko více, neboť by své finanční příjmy neměla čím nahradit a státu by tak *de facto* hrozil finanční kolaps (Proedrou 2007: 340-341).

Na druhou stranu velká část členských zemí Evropské unie, podobně jako Česká republika, je dlouhodobě závislá na dodávkách strategických energetických surovin z Ruské federace. V posledních několika letech proto proběhla řada debat o tom, jak by se měla Evropa vymanit z energetické závislosti na Ruské federaci, především z důvodu předpokládané politické nespolehlivosti dodavatelského státu (Monaghan 2006).

Za účelem posílení energetické bezpečnosti a jako nástroj ochrany proti agresivní politice Ruské federace prosazuje Evropská unie například liberalizaci sektoru se zemním plynem. Zároveň Evropská unie podporuje liberalizaci trhu s elektřinou a plynem jak na úrovni členských států, tak na unijní a prosazuje pravidla soutěže k ochraně vlastní a členských států před vlivem ruských energetických subjektů. V neposlední řadě usiluje Evropská unie o integraci starých a nových dodavatelů zemního plynu na evropský energetický trh, který by měl vytvořit konkurenci. Konkurence bude následně působit na snížení podílu Ruské federace na energetickém trhu Evropské unie a přinese částečnou stabilitu a posílení energetické bezpečnosti (Proedrou 2007: 341).

Opatření Evropské unie v energetice pak mohou změnit stav vzájemné závislosti ještě více v neprospěch Ruské federace. Energetická citlivost Ruska bude zasažena v důsledku zmenšení odběru zemního plynu ze strany Evropské unie, a tím i finančních příjmů z prodeje.

²³ Naproti tomu někteří autoři argumentují, že v energetických vztazích s Ruskem je více závislá EU a vzájemná závislost je asymetrická v neprospěch Evropské unie (srov. Skurbaty 2007; Milov 2008).

Snížení přítomnosti Ruska na evropských energetických trzích pak bude ovlivňovat jeho zranitelnost.

6.2 Energetika jako priorita českého předsednictví v Radě Evropské unie

K úspěšné realizaci těchto kroků přispěla do značné míry také ČR. Otázka energetiky (trh EU s energiemi, energetická bezpečnost a energetická politika – její vnitřní a vnější dimenze) byla jednou ze tří prioritních oblastí českého předsednictví v Radě Evropské unie počátkem roku 2009.

V průběhu předsednictví se České republice podařilo sjednat dohodu o třetím liberalizačním balíčku, jenž obsahuje dvě směrnice a tři nařízení v oblasti elektřiny a plynu. Česká republika dosáhla ústupku na Evropském parlamentu v otázce vlastnického oddělení výroby a distribuce energií (tzv. *unbundling*) a vyjednala její tři rozdílné varianty. V konečné verzi liberalizačního balíčku budou mít členské státy Evropské unie na výběr, jakou ze tří možností si pro domácí plynaře a výrobce a distributory elektřiny zvolí (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 76).

V oblasti investic došlo k přijetí Plánu hospodářské obnovy Evropy, který počítá s investicemi ve výši 4 miliard EUR do lepšího propojení a modernizace plynovodů, budování nových zásobníků a větrných elektráren a nezapomíná ani na projekty CCS (zachytávání a ukládání uhlíku). Nová infrastruktura a investice do obnovitelných zdrojů energie by tak měly Evropskou unii alespoň částečně vymanit z energetické závislosti na Ruské federaci (Tichý 2009: 122).

6.3 Diverzifikace a význam plánovaných plynovodů Evropské unie

V neposlední řadě podpořila Česká republika během svého předsednictví některé projekty ke zvýšení energetické bezpečnosti²⁴ a snížení energetické závislosti některých států Evropské unie (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 75). Jedná se zejména o evropský projekt plynovodu Nabucco, který by měl ročně přivádět z kaspických a středoasijských nalezišť do střední Evropy 31 miliard m³ zemního plynu, aniž by procházel ruským územím. Na plynovod Nabucco se má v rakouské stanici Baumgarten přímo napojit chystaný, asi 60 kilometrů dlouhý plynovod s názvem LBL, připojující se na českou soustavu u Břeclavi.

Na druhou stranu plynovod Nabucco představuje z pohledu Evropské unie dlouhodobě problematickou otázku (Rada EU a Komise rozhodly o předběžné alokaci 50 milionů EUR pro

²⁴ České předsednictví se zaměřilo na upevňování vztahů se zeměmi, které jsou důležité právě z hlediska energetického partnerství. V květnu ČR uspořádala summit „Jižní koridor – Nová hedvábná stezka“, kde došlo k podepsání společné deklarace mezi EU a Ázerbájdžánem, Gruzii, Tureckem a Egyptem o intenzivnější spolupráci.

tento projekt místo 250 milionů EUR, které byly původně plánovány jako část finančního balíčku ve výši 3,98 bilionů EUR pro podporu nových energetických projektů EU) (Kratochvíl, Kuchyňková 2009: 72). Evropské unii se také zatím nepodařilo s žádným ze středoasijských států uzavřít smlouvu o dodávkách plynu. Realizaci plynovodu Nabucco zároveň chybí dostatečná vůle členských států jednomyslně se dohodnout na realizaci tohoto projektu (Tichý 2009).

S plynovodem Nabucco je úzce spojen plánovaný Trans-kaspický plynovod. Ten by měl vést zemní plyn z Kazachstánu a Turkmenistánu do Baku a odtud prostřednictvím již existujícího plynovodu Baku-Tbilisi-Erzurum a plánovaného evropského plynovodu Nabucco do střední Evropy. Kapacita navrhovaného plynovodu je plánována okolo 30 miliard m³ zemního plynu za rok a náklady na tento projekt jsou odhadovány přibližně na 2–3 miliardy EUR (Tichý 2009a: 13).

Podpora diverzifikace a výstavby nových ropovodů a plynovodů vedoucích mimo teritorium Ruska představují pro ČR jednu z možností, jak částečně vyrovnat asymetrickou vzájemnou závislost. V případě realizace některého z navrhovaných projektů Evropské unie bude zranitelnost Ruska spočívat v částečném snížení geopolitického vlivu v pro ni životně důležitých oblastech. Citlivost Ruska bude zasažena ztrátou části příjmů za tranzit ropy či zemního plynu. Naopak výstavba nového evropského ropovodu nebo plynovodu sníží závislost ČR, a tím i její citlivost a zranitelnost. Nicméně výstavba evropských produktovodů je bez zapojení dalších států EU a jejich ochoty jednat společně velmi těžko uskutečnitelná (Málek 2008: 238).

6.4 Institucionální význam Evropské unie a Lisabonská smlouva

Právě nejednotný přístup členských států a *de facto* neexistence společné energetické politiky znemožňovaly doposud koordinovaný postoj EU v energetických vztazích s Ruskem a realizaci alternativních opatření. Před ratifikací Lisabonské smlouvy byla energetická politika ve výlučné kompetenci členských států a klíčoví aktéři (například Německo nebo Francie) jednoznačně upřednostňovali bilaterální dohody s dodavateli, což Rusku umožňovalo aplikovat přístup „rozděl a panuj“. Tedy vycházet vstříc hlavním odběratelům a zároveň využívat závislosti a zranitelnosti nových členů EU k politickým účelům (Milov 2008).

K částečnému odstranění těchto překážek a uskutečnění cílů EU by měla přispět Lisabonská smlouva, která vstoupila v platnost 1. prosince 2009. Lisabonská smlouva je svým formátem první smlouvou, kde je explicitně odkazováno na energetickou politiku s konkrétními cíli, jako jsou bezpečnost dodávek, propojení energetických sítí, solidarita či ochrana životního prostředí (Beroun 2009: 3). Energetika je v Lisabonské smlouvě řešena konkrétně v článku 194,

hlavě XXI, který obsahuje celkem tři relativně stručné odstavce (Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii 2008; Beroun 2009: 3).

Lisabonská smlouva, která zajišťuje nový právní rámec pro energetickou spolupráci, zařazuje energetickou politiku mezi sdílené pravomoci Unie a členských států. Mezi sdílené pravomoci přesouvá i další podstatné oblasti, například energetickou účinnost nebo vytváření jednotného energetického trhu (Termini 2009: 99). V těchto oblastech nově platí při rozhodování tzv. řádný legislativní postup (procedura spolurozhodování), což značně ulehčuje implementaci rozhodnutí na unijní úrovni (Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii 2008). Dále mechanismus tzv. posílené spolupráce umožňuje společný postup v otázkách, na kterých se shodne minimálně 9 států, ale které se na celo-unijní úrovni jen těžko prosazují (Beroun 2009: 4).

Energetická politika EU je v nové smlouvě navržena v duchu solidarity mezi členskými státy s cílem garantovat funkční energetické trhy, spolehlivé energetické dodávky v EU, zvýšit energetickou efektivitu, podporovat využívání obnovitelných zdrojů energie a budovat propojení energetických sítí v EU (Termini 2009: 99). V praxi by měl princip solidarity mimo jiné znamenat pomoc unijních zemí v případě, že dojde k přerušení ruského plynu nebo ropy do ČR.

Zároveň zavedením funkce předsedy Evropské rady a Vysokého představitele pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku posiluje Lisabonská smlouva do budoucna koherentní zahraničně-politické akce Evropské unie. Tím by mělo dojít ke zlepšení kontinuity Unie v zahraničních vztazích, včetně vztahu s Ruskem, které naopak do značné míry ztratí možnost v energetických otázkách obcházet EU 27 a vést bilaterální jednání s členskými zeměmi.

7. Závěr

Působením řady energetických krizí, které měly za následek přerušení dovozu ropy nebo plynu do evropských zemí, se v posledních několika letech staly pro Českou republiku otázkou energetické bezpečnosti a vztahy s Ruskem aktuálním tématem. O tom svědčí i zvolení energetické bezpečnosti jako jednoho z prioritních témat českého předsednictví v Radě Evropské unie v první polovině roku 2009.

Hlavním záměrem předkládaného článku bylo vysvětlit, proč stávající rámec energetické interakce mezi Ruskou federací a Českou republikou může ovlivňovat energetickou politiku Ruska vůči ČR a jaká rozhodnutí Ruska v energetické politice bezprostředně působí a ohrožují energetickou bezpečnost ČR. Druhým cílem příspěvku bylo ukázat, jak Evropská unie může přispět ke změně rámce energetických vztahů mezi Českou republikou a Ruskou federací.

Při zkoumání odpovědí vycházel článek ze dvou hypotéz: a) asymetrická vzájemná závislost mezi ČR a Ruskem je zdrojem moci a vlivu Ruska, prosazovaných prostřednictvím energetické politiky a má za následek citlivost a zranitelnost energetické bezpečnosti České republiky; b) Evropská unie jako celek hraje relativně důležitou roli v částečné redukci asymetrie v energetických vztazích, a tím i schopnosti Ruska ohrožovat energetickou bezpečnost České republiky.

V tomto případě byly obě hypotézy verifikovány. V případě první hypotézy dochází článek k závěru, že současné energetické vztahy mezi ČR a Ruskem je možné definovat jako asymetrickou vzájemnou závislost v neprospěch ČR, s důrazem na zranitelnost v dodávkách zemního plynu. Zranitelnost u dodávek ropy je i díky alternativnímu ropovodu IKL podstatně menší. Stejně tak bude citlivost ČR nižší v případě krátkodobého zastavení objemu ropy nebo plynu.

Asymetrická *interdependence* může působit jako zdroj vlivu Ruska na energetickou bezpečnost, a tím ovlivňovat zranitelnost a citlivost ČR. Důkazem jsou postupy a projevy energetické politiky Ruska, které negativně ohrožují zajištění stabilních dodávek ropy a zemního plynu do ČR. Například využívání energetiky jako politického nástroje, úsilí Ruska o diverzifikaci odběratelů energie nebo snaha ruských energetických subjektů o vstup na nové energetické trhy druhých zemí.

V případě druhé hypotézy článek argumentuje, že energetická politika ČR je v EU ovlivňována řadou iniciativ zaměřených například na liberalizaci trhu s plynem a elektřinou, na diverzifikaci stávajících přepravních tras nebo na legislativní návrhy k posílení vlastní energetické bezpečnosti. Ve svých vnějších vztazích usiluje EU o energetické partnerství s novými producenty zeměmi a se stávajícími dodavateli, zejména Ruskem. Evropská unie jako celek pak přispívá ke zvýšení energetické bezpečnosti České republiky a může vyrovnat asymetrii vzájemné závislosti, a tím snížit citlivost a zranitelnost České republiky. Zároveň Evropská unie jako celek může znatelně ovlivnit zranitelnost a citlivost Ruska.

Literatura

- Aalto, P. (2008): *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, Ashgate, University of Tampere.
- Baghad, G. (2006): Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities, *International Affairs*, Vol. LXXXII, No. 5, pp. 961-975.
- Browning, Ch. (2008): Reassessing Putin's Project Reflections on IR Theory and the West, *Problems of Post-Communism*, Vol. LV, No. 5, pp. 5-9.
- Burchill, S. – Linklater, A. (2001, eds): *Theories of International Relations*, New York, Palgrave Macmillan.

- Buzan, B. – Waever, O. – de Wilde, J. (2005): *Bezpečnost – Nový rámec pro analýzu*, Brno, Barrister & Principal.
- Dančák, B. – Závěšický, J. (2007): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*, Brno, MU.
- Grošel, K. (2009): Energy Security in EU-Russia Partnership, *Politics in Central Europe*, Vol. V, No. 1, pp. 5-19.
- Haghighi, S. (2007): *Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil-and Gas-Supplying Countries*, Oxford, Hart Publishing.
- Hodač, J. – Strejček, P. (2008): *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*, Brno, MU.
- Hynek, N. – Střítecký, V. (2010): Energetická bezpečnost podle českých atlantistů, in: P. Drulák – V. Střítecký (eds): *Hledání českých zájmů. Mezinárodní bezpečnost*, Praha, ÚMV.
- Johnson, D. (2005): EU-Russian Energy Links: A Marriage of Convenience?, *Government and Opposition*, Vol. XI, No. 2, pp. 256-277.
- Keohane, O. R. – Nye, J. (2001): *Power and Interdependence*, New York, Addison Wesley Longman.
- Kořan, M. (2008): Jednopřípadová studie, in: P. Drulák (ed.): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*, Praha, ÚMV.
- Kovačovská, L. (2007): European Union's Energy (In)security: Dependence on Russia, *Defence & Strategy*, Vol. VII, No. 2, pp. 5-21.
- Kratochvíl, P. – Drulák, P. (2009, eds): *Encyklopedie mezinárodních vztahů*, Praha, Portál.
- Kratochvíl, P. – Kuchyňková, P. (2009): Between the Return to Europe and the Eastern Enticement: Czech Relations to Russia, in: G. Fóti – Z. Ludvig (eds): *EU–Russian Relations and the Eastern Partnership. Central-East European Member-State Interests and Positions*, Series East European Studies, Budapest, Institute for World Economics Hungarian Academy of Science, pp. 61-85.
- Leal-Arcas, R. (2009): The EU and Russia as Energy Trading Partners: Friends or Foes?, *European Foreign Affairs Review*, Vol. XIV, No. 2, pp. 337-366.
- Litera, B. – Hirman, K. – Makyta, B. – Vykoukal, J. – Wanner, J. (2006): *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a země postsovětského prostoru s Evropskou unií*, Praha, Eurolex Bohemia.
- Loužek, M. (2009, ed.): *Energetická politika*, č. 76, Praha, CEP.
- Macháček, J. (2009): Poprask na ropné laguně, *Respekt*, č. 36, s. 25-27.
- Málek, T. (2008): Pohled Ruské federace na energetickou politiku, in: V. Prorok (ed.): *Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti*, Praha, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha.
- Mankoff, J. (2009): *Eurasian Energy Security*, New York, The Council of Foreign Relations.
- Monaghan, A. (2006): *Dilemma energetičeskoj bezopasnosti*, Carnegie Endowment for International Peace, Pro et Contra, Tom 10, pp. 16-32.
- Neuman, W. L. (2003): *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Boston, Pearson Education.
- Nye, J. jr. (2007): *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Longman.
- Orban, A. (2008): *Power, Energy and the New Russian Imperialism*, Westport, Praeger Security International.
- Paillard, Ch.-A. (2010): Rethinking Russia: Russia and Europe's Mutual Energy Dependence, *Journal of International Affairs*, Vol. LXIII, No. 2, pp. 65-84.
- Petrovic, J. – Orttung, R. W. – Wenger, A. (2009): *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*, London, Routledge.
- Proedrou, F. (2007): The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence, *European Security*, Vol. XVI, No. 3-4, pp. 329-355.

- Schneider, J. (2006): Energetická bezpečnost z české perspektivy, *Zabranění politika*, roč. X, č. 1, s. 19-20.
- Tichý, L. (2009): Energetická bezpečnost České republiky a (energetické) vztahy s Ruskou federací, in: M. Kořan (ed.): *Česká zabranění politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu*, Praha, ÚMV.
- Tichý, L. (2009a): Význam jižního Kavkazu pro energetickou politiku EU, *Mezinárodní politika*, roč. XXXIII, č. 4, s. 12-15.
- Vošta, M. – Bič, J. – Stuchlík, J. (2008, eds): *Energetická náročnost: determinanta změn toků fosilních paliv a implikace pro EU a ČR*, Praha, Professional Publishing.
- Waltz, K. N. (1979): *Theory of International Politics*, New York, Columbia University Press.
- Wendt, A. (1999): *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Yergin, D. (2006): Ensuring Energy Security, *Foreign Affairs*, Vol. LXXXV, No. 2, pp. 70-82.
- Youngs, R. (2009): *Energy Security: Europe's New Foreign Policy Challenge*, London, Routledge Taylor & Francis Group.
- Zaplatílek, J. (2007): Zásobování České republiky ropou, *Pro-Energy Magazín*, roč. I, č. 2, s. 68-71.

Prameny a elektronické zdroje

- Beroun, V. (2009): Energetika v Lisabonské smlouvě: Čekají nás výrazné změny?, *Newsletter Evropský program 12/2009*, on-line text: <<http://www.amo.cz/publikace/newsletter-evropskeho-programu-122009.html>>.
- Bezpečnostní strategie České republiky*, 2003, on-line text: <http://www.army.cz/assets/files/8492/Bezpe_nostn__strategie__R_-_prosinec_2003.pdf>.
- Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2020 goda*, Utvržena rasporiaženijem Pravitel'stva Rossijskoj Federaciji 28 avgusta 2003.
- Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 goda*, Utvržena rasporiaženijem Pravitel'stva Rossijskoj Federaciji 27 avgusta 2008.
- Herrmann, M. (2007): *Energetický mix ČR – fakta a priority*, on-line text: <http://www.oldrichvojir.cz/uploads/Herrmann_RWE_Transgas.pdf>.
- Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie*, 9. 5. 2008, on-line text: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:CS:PDF>>.
- Kupchinsky, R. (2009): Energy and the Russian National Security Strategy, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. VI, No. 95, on-line text: <http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=35006&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=1b344dfc35>.
- Larsson, R. (2006): *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier*, Stockholm, FOI Swedish Defence Research Agency, on-line text: <<http://www2.foi.se/rapp/foir1934.pdf>>.
- Milov, V. (2006): The Use of Energy as a Political Tool, *The EU-Russia Review No. 1*, on-line text: <<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=48826>>.
- Milov, V. (2008): *Russia and the West: The Energy Factor*, IFRI & CSIS, on-line text: <http://csis.org/files/media/isis/pubs/080731_milov_russia&west_web.pdf>.
- Pačesova Zpráva Nezávislé odborné komise pro posouzení energetických potřeb České republiky v dlouhodobém časovém horizontu: Verze k oponentuře*, 30. 9. 2008, on-line text: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/nezavisla-energeticka-komise/aktuality/Pracovni-verze-k-oponenture.pdf>>.

- Palonkorpi, M. (2006): *Energy Security and the Regional Security Complex Theory*, Helsinki, Aleksanteri Institute/University of Helsinki, on-line text: <<http://busieco.samnet.sdu.dk/politics/nisa/papers/palonkorpi.pdf>>.
- Petersen A. (2009): The Molotov-Ribbentrop Pipeline. Germany is aiding Russia's run around Central Europe, *The Wall Street Journal*, 9 November 2009, on-line text: <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703567204574499150087261242.html>>.
- Ročenka *Surovinové zdroje České republiky – nerostné suroviny*, 2007, on-line text: <<http://www.geofond.cz/cz/onas/dokumenty/rocenka-surovinove-zdroje-cr-nerostne-suroviny>>.
- Romanova, T. (2008): *The EU-Russian Energy Dialogue: What Causes Limited Progress?*, Paper presented at the annual meeting of the ISA's 50th Annual Convention "Exploring the Past, Anticipating the Future", New York Marriott Marquis, on-line text: <http://www.allacademic.com/meta/p310491_index.html>.
- Skurbaty, T. (2007): *Understanding the EU-Russia Energy Relations: Conflictual Issues of the ED and the ECT*, Lund University, Department of Political Science, on-line text: <<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=1321210&fileOid=1321211>>.
- Státní energetická koncepce České republiky*, říjen 2009, on-line text: <<http://www.mpo.cz/kalendar/download/71707/priloha002.pdf>>.
- Termini, V. (2009): Energy and European Institutions, in: S. Micossi – G. L. Tosato (eds): *The European Union in the 21st Century. Perspectives from the Lisbon Treaty*, Brussels, Centre for European Policy Studies, on-line text: <<http://www.ceps.eu/book/europe-21st-century-perspectives-lisbon-treaty>>.
- Tichý, L. (2009b): Bruselský rybář v Kaspickém moři & plynová bezpečnost ČR, *Natoaktual.cz*, 2. 3. 2009, on-line text: <http://www.natoaktual.cz/bruselsky-rybar-v-kaspickem-mori-plynova-bezpecnost-cr-pjz-na_analyzy.asp?c=A090227_205226_na_analyzy_m02>.
- Tichý, L. (2009c): Dvě kola rusko-ukrajinské plynové krize 2009, *Euroskop.cz*, 16. 3. 2009, on-line text: <<http://www.euroskop.cz/45/11211/clanek/dve-kola-rusko-ukrajinske-plynove-krize-2009>>.
- Tichý, L. (2009d): Pokračování energetických zájmů a vlivu Ruské federace ve střední Evropě, *Natoaktual.cz*, 9. 11. 2009, on-line text: <http://www.natoaktual.cz/pokracovani-energetickyh-zajmu-a-vlivu-ruske-federace-ve-stredni-evrope-1lx-/na_analyzy.asp?c=A091109_113936_na_analyzy_m02>.
- Tichý, L. (2010): Nord Stream zahájen. Cesta k energetické bezpečnosti EU také?, *Natoaktual.cz*, 3. 5. 2010, on-line text: <http://www.natoaktual.cz/nord-stream-zahajen-cesta-k-energeticke-bezpecnosti-eu-take-p4q-/na_analyzy.asp?c=A100503_092740_na_analyzy_m02>.
- Ungermann J. (2010): Nové linie ropovodů a plynovodů ve východní Evropě, *Pro a proti*, březen 2010, on-line text: <http://juniors.wbs.cz/nove_linie_ropovodu_a_plynovodu_ve_vychodni_evrope.pdf>.
- Zajištění energetické bezpečnosti ČR – stav a riziko realizace hrozeb*, 2006.

Uvedené elektronické zdroje ověřeny ke dni 01. 07. 2010.